

אמנות הקיר והפסיפס

מאת: אריה קורן

אריה קורן, בן קבוץ אשדות יעקב, הוא אחד מאמני הפסיפס בארץ — פרסקו, גרפיטי, קרמיקה, רליף וטוד — המבוססים, בידיד רב — אוהו רכש בעיקר מסורו הנודע פרופ' לוצאסו האיסקל, שהומינו אישית לשוחו ולעבוד בחמיצות, וכן אצל פרדי פלציג. השתלם באקדמיה של צ'ינה, אצל המורה והאמן הדגול ברנוס סאטי, בעיקר בציווי-קיר (פרסקו)

קסמה של אמנות הפסיפס קרנה לאריה עוד מילדותו. הוא השתכנע לה, והשתעבד לאמנות זו, ועושה נואו ככל שביכולתו לשכנע ולהפעיל לידוד אמנות זו. כאן מקורו של מאמר זה, השרוד ב"הספה" ובגישות אישית חמה, אברית.

אמנותו של אריה מנוגנת מאוד ומסופעת, והוא, נכון לבצע כל סוגי עבודות אמנות הקיר ובכל הנתאים, בלבד שרודו לה. יש לציין, כי ושתחמוזותיו ונסינו הכשרוהו לכך, אף כי הוא שודנו צעיר יאמנים — בן 30, מובאת כאן מספר דוגמאות, שהן חלק, מאלף מרחב עבודותיו. מציורותיו גדולות הימדים ראי להוכיח את בית הצנחן בקבוץ מונט, הטרוד כולו סמלי צניחה, על פני 180 מ"ר. יזור גרפיטי חיצוני גדול על בית התרבות בקיבוץ אשדות יעקב — 130 מ"ר. גרפיטי חיצוני ב"האלה" — 20 מ"ר ועוד מספר עבודות ניכר בעשהיה.

אמנות הציור — הורחה ולידתה על גבי הקיר

אוהו אדם קדמון שנאל לדיוד ראשונה את פנת העצם, לצייר או להרוט בה — לא רק ציירה לעצמו, פרי תהליכו הנפשיים יצר, אלא חתם נצח של הויה אסטטית הטביע, אותה נשא האדם הפרימיטיבי, חש ורצה להנחיל לטכבהו.

אמנות הקיר, מראשונות הפעולות היוצרות של האנושות — משמעויותיה השיטתיות והשתלשלותן ניתנות כיום, על דעת חוקרים וחקירות, לפיענות. ראשיתה אמצעי ביטוי אמצעי נאליים, מתחנה נשמת האדם ונופה, ביטוי למאוויו הכמוסים או השאיפתיים; ציד, מין, או שבק כוחות הטבע, אך ככל שגדלה סביבתו — עלו בתי אבות ומבתי אבות שבטים וקהילות — הייתה אמנות זו ביטויה של החברה האנושית הסובבת, וזו יקר החויה שביכולת אמנות גדולה זו להשרות עלינו וללמדנו, — השתלבות מופלאה במסכת התהוויות טבע אנוש, שהיא לטכבהו התברית עצם מעצמה ונוף מנופה.

בניפתוילי עליות ויירידות של אמנות זו, לאורך ציור המערות עד אמנות ימינו — לא איבדה אמנות זו מהיונותיה, אמצעיה ואופנותיה נשתנו אך לא תודעתה, היונותה ומטרותיה — הן אכן הפינה, הבסיס, לשיחיו המשקל הנפשי של האדם באשר-הוא, גם ובעיקר, בסכך המירוצים, המאבקים וההתנשאות הטכנולוגית.

רבות התרבות בציור משך זמן הביניים מאז מאות ואלפי דורות, לאחר תקופה ארוכה בה המשך ציור הקיר עוד למלא פונקציה קדומה ותכליתית באדיכיליות, שכיום למדים אנו עלה מן הפרסקאות האטרסקיים, הפומפייאניים ורבים אחרים — ירד הציור מן הקיר אל הבר, ובאות אידי, למעשה, את מטרותיו הפונקציונליות הראשונות. הפך נכסי-קישוט לטרקלינים ואמנות של צעירים או אנשי שררה, שרק להם הייתה הזכות בפועל ליהנות מהיופי שביכולת האמנות להעניק לאדם, הציור הפך נייד "סחורה עוברת לסוחר", בצורתו המעוותת והואת הצטמק על פני הקירות והשוכהו, ברבות הימים, משימנו הראשונות.

אין להתעלם מאמנות הקיר שנוצרה בכנסיות, בתצורות או כאנדרטאות משך התקופות לסירוגין, רבים מגדולי האמנים מצאו באלה ביטויים, אך זו כאין וכאפס לעומת אותן מטרות ותפקידים שהציור היה יכול למלא בחייו היומיומיים של האדם-לאורך-כל אותו התקופות.

ואכן, רבים והולכים כבר, בזמן האחרון האמנים בעלי-שם, שנתנו מילכתם לאמנות הקיר כמשמעה, שלחו ידם באמנות "הדשה" זו — אמנות הקיר, נראה כי לא רחוק היום ואמנות זו תשוב ותכבוש את מקומה הראוי לה, וציור הבד ימלא את תפקידו ההכנה ועבודת הסטודיו.

אמנות הקיר של ימינו טומנת בחובה קשיים ומכשולים רבים, הנוף "המעובד" של ימינו והחומרים הסינטטיים בכלל זה, אינם עוד שדה-בר, ופתרונות קלים עלולים לתביא לשלולות חמורים. אמנות הקיר היא עולה חדש שבבילוג, דורשת לימוד רב, הכנה קפדנית וממשכת ללא ליאות; תחושה והבנה עמוקים לשמירת חיוניות הרישום גם עם אפשרויות שינוי בממדי העבודה. בציור הבד המרובע היו לאמן בעיקר בעיות של פתרון בקומפוזיציה וצבע, ללא קשר לתלות בסביבה האורגנית. די היה בפתרון עצמי של חלקת השטח או יצירת פרטסקיבה על מנת להביא את הבד לידי שלימות מספקת. המזכה את הצגתו במחויבות או בטרקלין פרטי, לעומת זאת, עבודת קיר כחלק אורגני ממבנה ארכיטקטוני בעל צורה ומגמות פונקציונליות כמות, מחייבת גם ידוע ציירה של שלוב, של מיווג חו הבעיה הדורשת לימוד, הכנה והירה אפקים — פרי ידוע התמצאות והבנה מעמיקים, ולא באחרונה — גם נסיון.

למי מבין האמנים השולחים ידם גם ביצירות ארכיטקטוניות אין דברים אלו תגליות חדשות — אך ידועת הבעיות אינה מספקת כלל, יש להאריך ולחזור, שההתלבשות בפתרון הוא אכן הווחן לכשרו של האמן ליצור אמנות גם בשילוב ארכיטקטוני, חלקן הארי של הבעיות ימצאו את פתרונן כשהאדריכל והאמן יהיו בשילוב פעולה הדוק ביותר ויסייעו זה לזה בידיד ובהכנה ביצירתם המשותפת.

אך די בפתרון "טכני" זה גרידא. ציור הקיר דורש גם פתרון של החומר, שהינו חדש לגבי רבים מבין האמנים. השלמתה של פונקציה ארכיטקטונית, מסוימת דורשת קומפוזיציה ציורית מחומר מתואם, ודבר זה מחייב את האמן ליידיד הכרת החמרים, כל סוגי החומר הניתנים לשילוב בארכיטקטורה החדשה, ללא לימוד כל אותן הטכניקות עתיקות וחדשות כאחת, לא תתכן יצירה כנה ומעוררת אנוך, רק אמן שלמד להכיר כל שלל הבעיות הטכניות המגוונות יוכל להפיק מפתח את מלוא קסמה, עוצמתה וחיוניותה.

על האמן להכיר את החומר בו הוא עובד, על כל מגבלותיו ואפשרויותיו; ואו, רק או, יוכל להתאימו לתפקיד של השתלבות ביצירה הארכיטקטונית. פריסקי, ספיס, גרפיטי, רליף קרמי, ויטראז', רליף בטון, ציור דוגג בעץ — כל אחת מאותן טכניקות משלימה פונקציה ארכיטקטונית שונה, והבחירה בין אחת לתחרה דורשת הכרה יסודית של כל תכונותיה, האפשרויות המסוגלות בה, כוח עמידה הפיזית והאקלימית, יורה מואת, על האמן "להכיר" על עצמו סוגי החומר ולהאבם — רק אז יוכל לגשת בלב שלם לעבודה וליצור מתוך חוזהו, הבד מושלם, קומפוזיציה אורגנית של רוח וחומר.

בביצוע טכני של ציור הקיר לא תתכן העמדת-פנים, ידוע או כנות הביצוע יגלו לעין-כל שליטת האמן בחומר או מלאכותיות טכנית מעושה. תנאיה הגיאוגרפיים של כל מדינה ותנאים סאלימיים ואף חברתיים קבעו לא כמעט את הטכניקות והחמרים המתאימים לאותם נתונים — יצרו מסורות עתיקות יומין של חומרים אופייניים לאזוריהם.

אף המורח יצר לעצמו מסורת של חומרים עמידים לסוגיהם — למשל, בפני קרני השמש הלוהטות ועוד, בכל תיאום פיו נמצאת — כידוע — מאליה ההתאמה של מיווג והשתלבות. הספיסים הנפלאים, העשויים חומרים מקומיים ופשוטים (המתגלים בחפירות ארצנו ודשים לבקרים), ציורים קרמיים — בעלי צבעים קריירים, המשיבים את הנפש בימי הקיץ הלוהטים וציורי הוכיות הצבעוניות המסוגלות לקלוט את קרני השמש, לרככו ולהפכן לקומפוזיציות צבעוניות נעימות — כל אלו ידע המורח לאמץ לעצמו, אין ספק שחמרים אלו הם אף מתאימים לנו ועליו לעשות כל מאמץ ללמדם ולטפחם, להפיק מהם את כל התועלת האמנותית האפשרית, רבות הן הדוגמאות מהן יוכלנו ללמוד על הווח האמיתי והרציני לשילוב נפלא של האמנות בבניה, הכונה איננה לפרסקאות, ספיסים וריליפים קרמיים בבתי ציבור — בשטח זה קיימות וציורי הוכיות גם בארץ, אם כי בצורה צנועה עדיין — אלא להתדרת היעוד האמיתי של ציורי הקיר, שהוא הינו המגע הבלתי אמצעי של האמנות עם הצבור על כל שכבותיו — הוא דורש בעיקר בשיכנו פועלים ופקידים בצמחי תחבורה ובכפרות, וכאן עלינו לציין בצער כי בשטח זה אין אפילו גישושים ראשונים מספקים בארצנו, והלא זהו המקום לו בעיקר נודע ציור הקיר.

אותן קומפוזיציות גרפיטי ענקיות ביינה הנמתחות לאורך של 4-5 קומות והפגות, כולן לרוב הסואן (וזאת על כל צעד ושעל), ציורי הפסיפס, גרפיטי וקרמיקה בחודרי מדרגות ובחיתות שיכונים חדשים באיטליה, ציורי קרמיקה ופסיפס ברובות ורטורד והויטראגיים המרחיבים תחנות הרכבת בגרמניה, — אם גם נרצה לרלוו על אמנות הקיר במקסיקו ובירול, שלגביה יש מערים אמנותיים — המיחם, המהנכים לאמנות, לחודות העין והנפש, לאסטתיקה, ליפו ויצירה ורוח יצירה — ובאופן היעיל ביותר, יש לעודד לפחות להרהורים, מחשבה, אם לא הגיעה העת להסב את עובדת יציוב האבסולוטי — במתכונת המקובלת של חידים משריים על מידות קרקע וזו לו, מידי בונים לבד, בנינו רחובותינו ושטחים שלמים במדינה זו טרף מכוון לספקציות קבלניות מסחריות נודיא, לא שיקול דעת קובעת צורתם אלא דעת השקל, ומבוך שבנאום כאלה אין כלל לצמת "מותרות" — של אמנות, ואכזר מכל הוא, שגם אצל גופים ממלכתיים, שאינם מקצצים כלל ומלך בתנונים "נועזים", בתקציבים של עשרות מליונים ובמנגנונות — נעדרת היד המנחה הבנינה, לבלרים של חול מכריעים — — — על אבני הנחית!

בארצות רבות נערכו חקיקות ברורות המחייבות השריש אחוז מסויים, בקנה-מידה ליח השטח או ערך המבנה, לאמנות או נוי הסביבה. ורק זה, כנראה, הדרך שנתרה, להגיע לנוף מעוצב, מאורגן ומשולב.

רבות הן צורות האמנות הניתנות לשילוב, בארכיטקטורה, ונחות התנאים לכך, בתכנון טוב ושקול — לא תהיה כל תעלה בתקציב כללי-הבניה ע"י תוספת אמנות, בארץ נמצאים גם החומ"ר רום הטבעיים, האורגניים, המתאימים לכך ובשפע, עוד אבות אבותינו ידעו לנצל חמרים אלה, אשמה ואחריות ניכרים רובצת על אדריכלי הארץ, ידוע כי אדריכלי הארץ עומדים על רמה יחסית גבוהה; אינם חסרי מעוף ויכולת — אלא כבולים, שיונפש ודוממים...! וזכר אני מקרה עם אמן-פסל שהזמן להקים מבנה אמנותי — כעין אנדרטה-פסל, במקום מסויים, שהוקצה לו לכך, בא האמן, בחן ושקל את הסביבה וכראות שיקוליו היוואליים הציב דרישה, שלא התמטעה עוד לשתי פנים — להחלפת השטח-הציר, שהוקצה לו, באחר, המקום הנדרש ע"י האמן נודע ע"י בעל השטח לשמש מטרות אחרות — והאמן עמד בסירובו עד בטל, היאורו אדריכלינו כוח להיאבק, לדרוש, להיאבק ולא להכנע — עד תום, גם הם?

בארץ הולכים ומקמים בניני מוסדות, שיכונים וערים שלמות, מדי יום ביומו הולכת ומתרחבת דמותה העתידית של המדינה, בידי האדריכלים שמתו לה יהיו פניה — רעננים מגוונים יצירה אופטימית ומשכיבי נפש, או סגורים, קרים ודלי-חוכן.

יעודו של האדריכל בתפקידו, אצרים אפשרויות בלתי מוגבלות לעצב ולהנחיה, אין עוד אומנות באדיכיליות, המשקיפה עלינו, מדורי דורות, ומסוגלת דמות האנושות, אומנות האדריכלות נאמלת לפי תיאום היצירה לסביבה, לעין האדם; לא רק יחס פסי של הכנון המידות נדרש אלא מערך שקול — תפיסה שלמה ומקיפה לערכים נפש: האדם רוצה לחוש בה, כי חויה המשקפת בשראה הסביבה — השפעתה מברעת על יציוב דמותה.

